

## КЪМ НОВИ ВЪРХОВЕ В ПРЕТВОРЯВАНЕТО НА НАШЕТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО СЪВРЕМИЕ\*

*Пантелей Зарев*

Изтекоха повече от четири години от Първия конгрес на Съюза на българските писатели — години, през които нашата литература участвуваше и продължава да участва в духовното възземање на нацията по пътя към социализма; години, през които нашите писатели от всички поколения създаваха и продължават да създават нови, талантливи творби за миналото и съвременността на България; години, през които Съюзът на писателите се утвърди и продължава да се утвърждава като един от челните отряди на българската художествена интелигенция.

Като комунисти — партийни и безпартийни — ние възприемаме Втория конгрес като един опит предимно да се надзърне в утрешния ден на нашата литература, да се осмислят генералните задачи, които тепърва ни предстои да решаваме, да се преодолеят слабостите и предубежденията. Но да гледаш напред съвсем не означава да обърнеш гръб на миналото, съвсем не означава, че трябва да се отнасяш nihilistisch към всичко, което остава назад, дори ако то е вече преодоляно и като идея, и като художествено осъществяване. Най-малко на нас, приемниците и стопаните на една силна и демократична по дух литература, може да се позволи такава отношение както към миналото, така и към днешния ден на литературата ни. Ето защо ние се чувствуваме задължени да кажем своето мнение и своята оценка за състоянието на българската литература, за онова положително и хубаво, което се натрупа в почти всички жанрове — някъде като реални постижения, някъде като признак за бъдещи извисявания, за добросъвестната и всеотдайна работа на българските писатели и на техния творчески съюз във всички области на духовния и политическия живот на страната.

С какво преди всичко се характеризира постигнатото, кое е главното? Не мога да не започна с един факт от първостепенна важност: процеса на понататъшно утвърждаване на идейната и морална консолидация на българските писатели около политиката на партията и по-специално — около линията на партията в литературата и изкуството. Партията е освен онзи най-главен, основен лост, на който дължим бурния напредък на България като модерна социалистическа страна, заела достойно място сред братското семейство на социалистическите страни, но и онази сила — класова, политическа и духовна, чиито борби и идеали са вдъхновявали и вдъхновяват плеяда български творци в техния благороден труд за създаване на ярки, новаторски по своята същност художествени произведения. Каквото и да говорят нашите зложелатели, както и да ни хулят и очернят, творчеството на българския писател днес е крѣвно

\* Из доклада пред II конгрес на СБП.

и неразривно свързано с делото и възжеланията на партията, а това значи — с делото и възжеланията на целия български народ. С нищо не можем да „зарадваме“ враговете на България, с нищо не можем да облекчим съдбата на клеветниците — да, българският писател е с партията, българският писател влага своите усилия за осъществяване програмата на партията, българският писател е воин от многомилionenната армия на партията в нейната гигантска битка за построяване на социализма! За българския писател друг път освен пътя на партията няма и това не е декларация, а изстрадано, запечатано с кръв и жертви убеждение.

Искам да кажа, че идеята и морална консолидация на българските писатели около политиката на партията е едно доказателство не само за правилността, но и за пълното възтържествуване на априлската линия сред българската интелигенция, сред творците на художественото слово. Не можем да си представим нито един свой успех, нито едно придвижване напред, в която и да било зона на литературата, без осъществяването на априлската линия, без нейното благотворно влияние. Сега, от висотата на 16 изминати години след историческия, повратен за българския народ Априлски пленум на Централния комитет на БКП ние може смело и категорично да заявим, че изработената на тоя пленум линия имаше, има и ще продължава да има изключително значение за развитието на българската художествена мисъл. Без да отстъпим нито педя от завоюваното, априлската линия разшири хоризонтите на българския творец, отключи неговите възможности, окрили вратата му в собствената му мисия като гражданин и художник, обогати багрите на палитрата му, подтикна го към верни и плодотворни търсения. Априлската линия измени картината на нашата литература като цяло, сега тя наистина може да се похвали, че има значителни творчески завоевания, много и най-различни по характера си таланти, че в нея се съревновават разни стилове и естетически похвати, че се усеща реалното присъствие на творци с многообразни, непреличащи си същности, че амбициите и поривите на българските майстори на художественото слово получиха най-големи, бих рекъл световни измерения. И всичко това — на базата на по-нататъшно укрепване и задълбочаване на класово-партийните позиции, на извисяването на марксистко-ленинското мислене на нашия писател.

Априлската линия на партията победи и едно от доказателствата за тая победа е възходящото, макар и сложно, нелишено от грешки и пропуски настъпателно движение на българската художествена литература. Като отбелязвам това, аз не мога именно тук да не дам израз на сърдечната благодарност на българските писатели към Централния комитет за неговата непрестанна, всеотдайна грижа за всичко, което се отнася до българската литература, не мога да не изкажа възхищението на всеки творец от умните, деликатни, винаги точни и целенасочени съвети, които ни предпазваха от погрешни стъпки и увлечения и неотменно сочеха големия път на приобщаване към народа, приканваха ни към вярна, всеотдайна служба за благото и процъфтяването на социалистическа България. Не мога именно тук да не дам израз на сърдечната благодарност на българските писатели към първия секретар на ЦК на партията и председател на Държавния съвет д-р. Тодор Живков за неговата отзивчивост, топлота и другарство, за постоянните му най-конкретни, принципи, навременни указания при решаването сложните въпроси на нашата литературна действителност, за преодоляване на слабостите или отклоненията от идеен и естетичен характер, за ликвидиране на груповските настроения и ежби, за създаване на истински демократичен, творчески климат за писане и изява на всеки талант, за избуяване на всеки здрав кълн. Последното десетилетие и половина в развитието на нашата литература е не-

отменно свързано с името на другаря Тодор Живков и това е щастие за нас като творци на една литература, която излезе на широк път и си постави за разрешаване големи, национални по същност и интернационални по значение задачи. Достатъчно е само да споменем историческата му реч пред сточичните комсомолци, произнесена преди три и половина години, която осветли ярко допуснатите грешки и сложи началото на сериозно преустройство на литературния фронт — както теоретически, така и практически, реч, която придвижи и промени нашата работа и нашето мислене.

Не може и не бива да се отрича, че постепенно се извършва поврат към окончателно разрешаване на една от основните задачи, които постави др. Тодор Живков пред българските писатели в своята реч пред сточичните комсомолци — поврат към съвременната тема. Творци от всички поколения, в това число и от пъстрата, определено талантлива фаланга на най-младите, са се заели с изобразяването и пресъздаването на социалистическата ни действителност в произведения от най-различни жанрове — стихове и поеми, романи и повести, разкази и драми. Българските писатели вече чувствуват като повеля на времето, като задължение пред родината и пред партията да изучават и претворяват съвременника в ярки, възвнуващи, силно въздействащи художествени творби. Дълг на нашия конгрес е да посочи главното направление на тия благородни усилия, да види точно и без колебание онова, което все още спъва тия усилия, да си даде сметка за сторено и несторено, за да превърне идващите няколко години в години на богата литературна жътва — жътва, която чака нашият читател, чака целият български народ.

Още по-силно трябва да бъде това наше творческо неспокойствие за създаване на нова голяма литература пред вид и на промените, които стават и които се очакват да станат в близките години. Ние сме пред прехода на нашето общество в развито или, както се казва още, зряло социалистическо общество. Дълбоките революционни преobraжения на базата, в икономиката се отразяват в съзнанието на хората. Достатъчно е само да отбележа, че нашата работническа класа се приближава все повече до техническата и научна интелигенция, че нашите труженици на село, които работят в аграрно-промишлените комплекси, не са същите като онези, които създаваха кооперативите и работеха в клетката на една община. Както посочи в своя доклад пред X конгрес на Българската комунистическа партия др. Тодор Живков, бързият икономически растеж и комплексното разширяване на материалните и духовните потребности ще издигат и социалистическата съзнателност на народа. И заанапред реалната човешка психология ще е зависима от непрекъснато преустройващата се действителност, като новата структура на обществото ще създава всичко онова, чрез което се реализира сега многоликият тип на нашата съвременна национална душевност. Ето защо заедно с партийната съзнателност и целенасоченост важна съставка на нашия критерий за значимостта и силата на художественото творчество е това, доколко е въведена в него действителността, как тя е претворена като полесражение за реализиране на основните тенденции на нашата епоха като конкретна изява на борби и цели.

В този ход на мисли за въвеждане на действителността в литературата не бива да се забравя, че художествената литература е „човекознание“, че нейните сили извират не от външно фактическото представяне на промените, а от обогатяването на познанието ни за човека. Чрез човека литературата изобразява епохата, обществените взаимоотношения, движещите сили на общественото развитие, националното своеобразие, промените в душевността и т. н. И през нашата епоха, както е било това винаги и в миналите епохи, действа великият и неотстраним закон на художественото творчество, който гласи, че историческото и принадлежащото на базата преминават в художествената ли-

температура чрез човешкото — като морал и поведение, като идеология, като психика и чувствителност към извършващото се в света. Който в своето творчество пренебрегва тази велика истина, той плаща скъп данък на невежеството си.

Като говоря за сложното единство на историческото и човешкото, аз имам пред вид главно изобразяването на човешки характери. В човешкия характер предимно е съсредоточено познанието за човека — социално, нравствено, психологическо. С акцента върху изобразяването на човешкия характер ние се разграничаваме от позициите на съвременните западни структуралисти и другите техни единомишленици, които търсят човешкото само в езиковите реалии, в текста или в периферността на езиковите явления и забравят за такива силни страни на художественото изображение като личността на човека независимо от това, дали тя се явява в епос, в лирика, в драма или в съвременни смесени жанрови форми.

Към съставките на критерия, изразени в класово-партийния подход, въвеждането на действителността в художественото творчество се прибавя и преценката за равнището на художествеността. Най-малко на нас — създателите на нова човешка култура — ни прилича да отминаваме пренебрежително сложността на литературното възприемане, да вдигнем рамене пред необходимостта от вискателност спрямо твореца, да не се вълнуваме от това „жива“ или „мъртва“ е художествената форма, която трябва непринудено и силно да ни сближи с човешкото съдържание, да ни го внуши и да предизвика онова духовно напрежение и онази духовна наслада, които извиква винаги голямата литература. Иначе казано, нашият критерий за оценка на художествените явления е художествено-познавателен, художествено-идеен, художествено-експресивен съобразно с равнището на идейно-познавателната изразност и естетическа реализация. Основното и решаващото е класово-партийният подход, като обаче всички съставки на критерия действуват в единство, здраво свързани помежду си. Всяко неразбиране на това единство, всяка недооценка на една от съставките са пагубни за художественото творчество. Към този единен, съобразен с нуждите на обществото критерий ни насочва партията. Той прозвучава в идеите за сближаването на нашите творци с живота, с народа, в твърдението, че задачите на живота са задачи и на художествената литература — основното при нейната функция в обществото.

Този критерий е обективен. Той се възприема от всекиго съобразно с неговата култура и духовно равнище, но не се равнява с различните субективни предпочитания, които произлизат от лични настроения, от конюнктурни връзки, от чувствуване и поддържане на едно само стилово-жанрово направление в литературата, от общуването само с определен кръг стилово-жанрови явления. Посочената вредна субективизираност на критерия е свързана с политическа неяснота или с груповски предпочитания. Тя е нанесла много пакости на нашата литература. Тя е опасна особено в похода напред, сега, когато нашата действителност прехожда в нов етап — етапа на развитото социалистическо общество, когато партията настойчиво поставя въпроса за идейно-художественото равнище на художествената литература, за създаване на произведения еталон, произведения социалистическа класика.

Като излизаме от основната предпоставка, че съзнанието на хората се формира под влияние на материалните им условия на живот, ние разбираме, че то има свои особености като съвкупност от идеи, емоции, настроения, психика. Разбираме, че психиката и идеологията са близки по своето съдържание, но идеологията е по-развита степен на общественото съзнание от психиката. Оттук и нашият стремеж да се създава литература идеологически целестремена — богата като познание и високохудожествена. В нашето общество трябва да отмират и изчезват непрекъснато ония нравствени представи, норми на по-

ведение и навици, които са несоциалистически, които противоречат на общите интереси на обществото. Литературата е призвана на полесражението за осъществяването на ред такива исторически задачи. Тя трябва да измества старото, като създава вкус към новото, да „допълва“ естетически съзнанието, като допринася за оформянето на предани на социализма люде, за оформянето отсега на бъдещата хармонична човешка личност.

Нашата съвременна литература придобива все нови черти в сравнение с нея, които е имала преди 5—6 или 10 години. Тя се отличава не само от класическата ни литература, но и от самата себе си освен в съдържателните, но и във формалните си превъплъщения. Нови черти носят стилът и жанровата форма на романа от последните години. Все повече творби са написани във вид на монолог и дневник, като героят изповядва себе си. Това свидетелства за все по-голямото приближаване до човека. Монологична форма е избрал Камен Калчев в своя роман „Двама в новия град“. В монологична форма е написан романът на Андрей Гуляшки „Един ден и една нощ“. Освен Гуляшки и Калчев и автори като Богомил Райнов и Павел Вежинов все повече използват непряката реч и вътрешния монолог. Те улучкват формата не по приумици, а с дълбока инвенция за необходимото, като отблизо следят духовното вибриране на героя си.

Наистина напоследък много се говори за интелектуалност в прозата, за смесване на жанровете, за единство на изповедното, лиричното и епичното начало. Но само с литературни внушения не може да се поясни една форма, която е жизнена. Тя има вече оправдание в съдържанието си, тъй като ни приближава до личността и отхвърля канонизираните норми на традиционния роман.

По пътя на изследване на личността с емоционалната и мисловната ѝ непосредственост се насочва и по-младото поколение белетристи и поети. То търси патоса и стремителния ход на нашата действителност и непосредното битие на човека — с тайните на духа му, с моралните му сътресения и ламтежи. Показва се предпочитание към малко разработваната доскоро, но примамлива сега жанрова структура на повестта и разказа.

Днес краткият роман и повестта заемат някакво средищно място в литературата за съвременността наред с монументалните повествования за миналото.

Нека не отминаваме и сложната позиция на по-младите прозаисти. На тях понякога не им достига жизнен опит, в произведенията им се промъкват определено схематизъм и сухота. Но те отхвърлят елейните проповеди за евтина всеобща хармония и за лека всеобща справедливост. Те се сблъскват с противоречията на живота, гневят се, огорчават се, като не престават да носят у себе си идейно положителното начало.

В драмата също се извършват дълбоки, съдържателни и формални промени. Насочването на нашите драматурзи към съвременната тема се диктува от нуждите на обществото. Нашият съвременник иска без закъснение отговор на вълнуващи го въпроси, нравствени и социални, с които всеки ден го сблъсква животът. Исква да види себе си и хората около себе си с техните характери и съдби, с техните чувства и размисли, отразени в драмата. Търси от литературното произведение освен поука за себе си още потвърждение на своите мисли и тяхното отхвърляне, внушения за правдата и сложната психологична динамика на нашия живот. Оттук и голямата философска дълбочина на драмата, опитите да се преодолеят битовизмът и опростителството, да се даде жива оценъчна представа за протичащото в душата на героя, да се променят времето и традиционната последователност в сценичните планове. Все повече се избягват тезисността, нормативността за сметка на психологическото вгълбяване и съгъстяването на фабулата. Този процес естествено ще продължи, защото само той извежда към нови реалистични постижения.

Нараства и вътрешната психологическа обемност на стиха на нашата поезия. Наистина това става донякъде в ущърб на неговата енергичност. Но поезията се освобождава от риториката, от примитивната описателност, от хладната и бездушна умозрителност. Езикът ѝ ще се изчиства все повече от сивото, от еднообразието и даже от натрупаната вече усложненост на представите, които търсят преход към ново, по-силно слово.

Бих желал да кажа няколко думи за личността на твореца.

Освобождаването от догмите, освобождаването от погрешните теории доведе до раждането и развитието на интересни процеси в нашата литература. Винаги когато се разчупват догми, когато се разчупват схеми, изпъква образът на твореца, на творческата индивидуалност. Именно тази творческа индивидуалност, това разкриване на личността на твореца се очерта ясно и силно в дните след Априлския пленум.

Аз говорих за жанровете, но зад тях стои личността на човека творец. А тя се възприема от читателя, също влияе.

Богатата, свободно изявената творческа личност създава свободно и нови художествени форми.

У нас се яви например лиричната проза. Известно е, че лиричната проза е претърпяла промени в различни периоди на своето развитие. Понякога се е смятала демодирана. Съвременната лирична проза, която се яви не само у нас, е свързана с модерната съвременна сетивност на човека. Тук трябва да обърнем внимание, че понятието съвременност понякога се свързва само с развитието на точните науки, с ония дълбоки промени, които станаха благодарение натиска на постиженията на точните науки, върху душевността на хората. Но понятието съвременност е свързано с още редица други фактори и преди всичко с мирогледа на гражданина. Съвременността ни обгръща като атмосфера, която ражда нова лиричност и нова романтика, загатвана още от Вапцаров. Понякога лиричността приглушава проблематиката. Но в повечето случаи тя разкрива нуждата у съвременния човек към повече вълнения, които са живи въпреки механизирания епоха.

Би трябвало да подчертаем, че в съвременната ни белетристика се очерта и т. нар. есеистичен жанр. След Томас Ман, най-значителното явление на съвременната западна литература от XX в., след неговите последни романи есеистичната белетристика започна бързо да се развива. Нямаме за цел да разкриваме теорията на есеистичната белетристика, но трябва да изтъкнем ролята и значението на характерната подробност, ролята и значението на подтекста в тая сбита проза, която е твърде различна от разлятата описателна проза. Такава творба в нашата литература е например „Цената на златото“ от Генчо Стоев.

У нас се явиха и интересни „чисто есеистични книги“, изпълнени с размисъл и поетически обобщения: фрагментите на Ат. Далчев, спомените на Симеон Радев за ранните му години, разказите на Илия Волен, „Върхове“ на Константин Константинов и т. н. Това са оригинални в жанра си творби.

Трябва да подчертаем все в линията на този процес развитието на пътеписа. Пътеписът също се подценяваше у нас. Но известно е, че от древния Одисей до днес пътуванията са привличали талантиливи автори. Винаги този вечен и трагичен проблем за взаимната зависимост и отношението между отседналостта и движението се е откроявал в литературата и особено днес, във века на големите пътувания. Появиха се интересни и хубави пътеписи от редица писатели: Лиляна Стефанова, Серафим Северняк, Невена Стефанова, Блага Димитрова, Йордан Радичков, Веселин Андреев, Боян Болгар и много други.

Споменатият жанр има своите богати традиции у нас — в спомените на Т. Г. Влайков, К. Константинов, Симеон Радев и прочее. Но през втората половина на 50-те години започнаха да се явяват по-често интересни споменни

белетристични книги. Към книгата на Камен Калчев „При извора на живота“ трябва да се прибавят трите книги на Крум Григоров за детството, юношеството и младостта му. Авторът успя в тях да изрази своята същност, да създаде образа на учителя в нашата литература. Яви се и първата част от автобиографичната трилогия на Людмил Стоянов „Детство“, в която възрастният писател пресъздава своите незабравими детски години; явиха се книгите на Иван Мартинов.

Всички тези явления и процеси разкриват обогатяването на жанра, на формата и същността на нашата белетристика.

Особено развитие придоби тъй наречената документална проза. Преди документалната проза също се подценяваше, смяташе сезавторостепенна, по-неже липсва въображението на автора, липсва създаването на характери и онзи творчески акт, който се състои в това да дойдеш от индивида до типа, до обобщението. Няма да разглеждаме от теоретичен аспект разликата между „чистата белетристика“ и документалната проза. Факт е обаче, че документалната проза като мемоар придоби голямо значение именно след Априлския пленум, след освобождаването от догмите. Защо? Защото човекът се обърна към себе си, към своята личност, към онова, което е преживял.

Явиха се в изобилие документално-мемоарни книги от съпротивата, и то от много писатели.

Едно друго интересно явление е разбиването на по-голямата белетристична творба на циклични откъси. Това се забелязва например в белетристика както на по-старото поколение като Камен Калчев, така и на средното поколение като Димитър Вълев, Васил Попов и др.

Тези автори създават отделни разкази или повести, които се вменят в основния замисъл на по-обемната творба. Формата има своите недостатъци, но и в определени случаи своите предимства. Тя не означава разпадане на големите епически платна, а дирене на по-голяма гъвкавост и преодоляване вкостенелостта на канонните изисквания на прозаичния жанр. При добра вътрешна организация мозайчността може да даде по-пълна и цялостна картина на епохата от едно ненужно разляло се „епическо платно“.

Особено много се засили философският монолог в поезията. Поетите не възияват само външния факт, случката извън тях, а и своето отношение. Това изменя поетичната стилистика и придава вътрешна мисловна дълбочина на лиричния изказ. При това еволюцията към този начин на израз се забелязва не само у по-младите, но и у по-възрастните — у Радевски, у Дора Габе, у Младен Исаев и други.

Както виждаме, някои от нашите творци, осъзнали творческите възможности на своята личност, се борят срещу съвременните превъплъщения на описателността и се борят не само с тезисни идеи, а и с художествени произведения, като обогатяват извън своето творчество. Този стремеж за разкриване богатството на личността е най-хубавото достойнство на най-добрите ни писатели. Защото догматикът, бил той от култовски или от авангардистки произход, воюва тъкмо с богатството на човешката индивидуалност, с човешките вълнения, които оцветяват и обогатяват творчеството. Когато се докоснат до безкрайно нюансирания свят на емоциите, догматично устроените умове усещат своето безсилие. А чувствата на личността проникват в тъканта на най-дълбоките мисли, дават тласък в полета на най-смелото въображение. Чувствата не се побират нито в калъфите на догмите, нито зад етикетите на класификациите.

Когато нашите белетристи воюват за по-голямо вътрешно богатство на своите герои, когато нашите поети се стремят да бъдат оригинална антена, личен глас на времето, те пресичат пътя на дезиндивидуализацията и деху-

манизацията — една от най-големите опасности изобщо за литературата като художествено творчество.

Естествено става дума не за иманентна изява на творческа надареност, а за глас на поети-граждани, на творци, които по свой път търсят дълбоката правда на времето, идеите на епохата, тъй като идейната, познавателната и художествената изява са неотделими. Въпросът е в това — да се даде простор за индивидуална изява на твореца, жанрова, стилова, познавателна, както посочваше на тази необходимост още Ленин. В същност строгата вътрешна граница между жанровете често се разпада и се получават дори произведения, които трудно могат да се сложат в рамките на една негъвкава класификация и трудно биха отговорили на строгата специфика на един определен жанр. Това явление е особено характерно за такива исторически моменти, когато се разчупват определени догми и схеми, когато човекът, човешката личност е принудена да се обърне към богатствата на своята творческа индивидуалност. Сент Бюв е казвал за един исторически епюд на Мишле: „Това не е нито роман, нито есе — това е творба.“ И в нашата съвременна литература започнаха да се появяват особени „творби“. Какво е „Шумки от габър“ например на Николай Хайтов — това не е нито разказ, нито есе, нито очерк — това е творба. Защото тук имаме и очерк, и разказ, и импресия, и есе. Любителите на строгата жанрова специфика ще се затруднят при някои интересни съвременни произведения.

Несъмнено, като имаме пред вид сполуките в поезията и в драмата, ще кажем, че белетристиката най-много се е обогатила като жанр в своето вътрешно разнообразие. Наред с мемоарите, есеистичната проза, лиричната проза и пр. тук бихме могли да прибавим приключенския философски роман с морална проблематика, в областта на който работят толкова талантливи автори като Б. Райнов, А. Гуляшки, П. Вежинов. Тук бихме могли да прибавим научната фантастика, която си изработи своя специфика и свое право на съществуване. Тук можем да прибавим художествената публицистика, очерка и др., които също завоюваха напоследък значителни и трайни достижения. Оригинално жанрово-стилово откритие, резултат на лично вглъбяване в историята, е романът-житие на Емилиан Станев „Антихрист“. Тази книга е забележително явление освен със сюжетно-философската си проблематика и жанровата си оригиналност, но и с особеностите на езика. Авторът е прелял в съвсем съвременна реч езика на средновековната ни книжнина и е създал великолепа художествена сплав, която показва дълбоките изразни възможности на българското слово. „Антихрист“ вероятно ще се чете не само в близките години, но и в много следващи десетилетия.

Обогатяването вътре в жанровете е свързано с влиянието на нашата съвременност, резултат е на исторически проявилата се необходимост от по-голяма художествена гъвкавост, от преодоляване преградите между жанровете, което се налага и от усложнената психика на нашия съвременник. Защото ако се търси документалността, тя не е заключена само във фактите, а и в преживяванията на човека. Важното и същественото са човешките съдби, човешките преживявания. Писателите съвременни творци се стремят не да служат на жанровете, а да си служат с жанровете. И още нещо, твърде старо, но за съжаление и винаги ново — намират се хора, които се обявяват срещу някои жанрове, срещу оригиналната, неповторима изява на личността на твореца. Нека да припомним отново, че в литературата няма лоши и добри жанрове, остарели и модерни жанрове. Има талантливи автори, които работят с тези жанрове. Нашата съвременност, която не търпи нито доктринерско многословие, нито догматичната сухост, доказва това. Най-съществе-

ното и днес за литературата е човекът като литературен герой, човекът като читател и — ще подчертая дебело — човекът като автор.

И тъкмо тук именно бих желал още веднъж да изтъкна, че проблемът за жанровото и стилового разнообразие у нас се поставя по-иначе, отколкото, да речем, при западната разнородна или разноразлична художествена литература.

Ленинският принцип на партийност трябва подчертано и ясно да прониква във всички проявления на нашето художествено творчество, независимо от различните жанрово-стилови и даже тематични предпочитания. Тържеството на социализма нам ни е нужно не само в широчина, а и в дълбочина, не само в определящите принципи на нашето общество, а и в цялостната му духовна структура. Това вече ни подсказва какво значение има за творческата индивидуалност нейното социалистическо съзнание. За твореца социалистическите идеи се превръщат в непосредствена психика, светоусещане, етика и поведение. От само себе си се разбира, че пред творческата личност се изправят все нови и нови граждански задачи, че тя не само продължава идеологическите задачи на миналото, но решава за себе си и за обществото нови и нови проблеми. С други думи, пред нашия съвременен творец се изправят три основни задължения: и да даде простор на своята творческа изява, и да отрази дълбоко и пълно ставащото в нашето съвременно битие през етапа на развитото социалистическо общество, и да задълбочи, да засили своята възпитателна функция, да бъде на предния фронт на битката с врага и като личност, като творец, създател на художествени ценности, и като гражданин. За всичко това нему са необходими ясна, здрава и всепроникваща душевността му комунистическа идейност и задълбочено, съзнателно изучаване на ставащото в живота.

Но тук именно при разговора за облика и качествата на твореца — наш съвременник — заслужават внимание някои принципиални въпроси на нашия метод — метода на социалистическия реализъм. Този метод за нас се развива съобразно развоја на обществото и неговите изисквания на сегашния етап. Нека кажа веднага накратко за какво става дума — за конфликта, за драматизма, за положителния герой или по-точно за художествената сила и мащабност на нашата съвременна литература.

Голям социалистически епос, пък и изобщо голяма литература не може да се създаде, без да се обхванат дълбоко, мащабно същностните особености на времето, дълбоките му изменения, като се започне от революционните икономически и научно-технически преустройства и се свърши с психологията на днешните хора, обусловена от нови социално-исторически фактори. Раздането на голямата литература, на внушителните произведения, които ще ангажират вниманието не само на днешните хора, но ще се четат с вълнение и от бъдещите поколения, е невъзможно без разбиране и чувство за драматизма на епохата, т. е. без дълбоко разбиране и чувство за нейната конфликтност.

Ахилесовата пета на много от досегашните несполучливи или недостатъчно сполучливи опити да се пресъздаде художествено съвременността е неумението или нежеланието да се доловят типичните конфликти на времето, реалната диалектика на живота, сблъскването на противоположностите, в резултат на които се осъществява социалният прогрес. За тази конфликтност и диалектика за съжаление ние говорим само чрез общи формули като тази за „борбата на старото и новото“. Но тази борба на старото и новото за всеки исторически отрязък от време има свой конкретен, реален израз. Крайно време е да се разбере, че без разкриването и художественото пресъздаване на дълбокия, на реалния драматизъм на съответния исторически период, който в литературата се изразява в социално-психологически и нравствени сблъсъци,

в конфликтването на реални човешки характери и съдби, голяма и вълнуваща литература е невъзможна.

Цялата досегашна практика на нашата, пък и не само на нашата литература потвърждава това.

Споменахме вече, че засега върхови постижения в нашата съвременна литература са произведенията на тема революционната антифашистка борба. Става дума за големите епопеи: „Тютюн“ на Димитър Димов, „Иван Кондарев“ на Ем. Станев, „Обикновени хора“ на Г. Караславов. Тези върхови в нашата литература произведения са създадени върху една овладяна остра конфликтност — класовата конфликтност. Върху ясна и дълбоко опозната конфликтност Димитър Талев написа своите вълнуващи книги — това е конфликтността на националноосвободителното движение.

Нека вземем още един пример, който красноречиво говори от какво голямо значение е влагането в основата на произведението на овладяна жизнена конфликтност като условие за създаването на значителни произведения на изкуството.

1956 г. е преломна година в цялостния ни живот. Измененията, които настъпиха в резултат на смелите творчески инициативи на партията на Априлския пленум и след него в икономическата, социалната и духовната сфера, дадоха мощен тласък за развитие, отприщиха творческата енергия на огромни слоеве от народа. В годините след Априлския пленум се появиха ярки произведения като „Пътница за никъде“ от Богомил Райнов, „Двама в новия град“ от Камен Калчев, „Седемте дни на нашия живот“ от Андрей Гуляшки, „Прокурорът“ от Георги Джагаров, „В меката есен“ от Валери Петров, „Родословие“ от Павел Матев и др. Критиката основателно оцени и споменатите, и други произведения от този тип като новаторски.

Да си припомним какво се случи. Ръководството на нашата партия, начело с другаря Тодор Живков, направи историческа крачка с огромни политически за развитието на страната ни последствия, смело посочи задържащите, консервативните сили в обществото и даде път на новото, прогресивното. По-далновидните с изострен обществен усет писатели се възползуваха от новаторския материал, който предложи този важен преломен исторически момент, и написаха вълнуващи произведения с ярка, остра, драматична конфликтност. Обновлението се почувствува на много широк тематичен и жанров периметър. Да си припомним какво оживление настъпи, както казах вече, в лириката ни. Появи се цяло едно талантливо, развълнувано, устремено поетическо поколение, което съвсем естествено получи названието „априлско“. Априлският новаторски въздух раздвижи творческите сили и на автори от други поколения. Конфликтните ситуации не се повтарят в общата механика на обществения живот. Но все пак всичко това подсказва от какво огромно значение е дълбокото познаване на живота, познаването на противодействащите фактори, които в своята съвкупност представляват диалектиката на развитието. Нашият живот е устремен напред, но би било наивно да се смята, че пътят е безпрепятствен, равен, че не съществуват противодействащи сили. Това е дълбоко заблуждение, което специално за литературата и изкуството донася отрицателни последици. Ленин ни напомняше, че и икономическият, и социалният прогрес ще се осъществяват чрез борба на противоречиви сили, чрез борба с противодействащи на прогреса фактори, дори и в най-високите фази на комунистическото общество. На юбилейното тържествено събрание по случай стогодишнината от рождението на Ленин др. Тодор Живков ни припомни тези често забравяни Ленинови мисли: „Изграждането на новото общество е сложен, многообразен и продължителен процес — казва др. Тодор Живков, — изпълнен с трудности и противоречия, с борба за тяхното преодо-

ляване. Ленин осмиваше онези, които очакваха, че след пролетарската революция внезапно, в готов вид ще се прояви някакво идеално общество, освободено от противоречия и трудности. И нашият опит в строителството потвърди справедливостта на този извод.“

Следователно така често употребяваното от нас понятие „познаване на живота“ трябва да се разбира дълбоко, да се изпълва с конкретно съдържание. То предполага не само познаване на фактите на строителството и на промените, създаващи новия бит, които ни карат да изпитваме законна гордост, но и проникване надълбоко в сложността на процесите, които водят до нашите успехи. На днешния висок етап на социалистическото строителство, когато сме в периода на изграждане на развито социалистическо общество, противодействащите на прогреса сили имат специфичен облик, който изисква смело изследователска работа от страна на твореца. Днес задържащи фактори в обществото, а оттам и в съзнанието на хората могат да бъдат действия и методи, които до вчера са били прогресивни, а днес вече представляват консервативна инерция и рутина, които спъват обществения прогрес. Пред тези консервативни инерционни сили понякога новото е принудено да си пробива път с неимоверни трудности, понякога е принудено да отстъпи, а това става в остра драматична борба. Действащи лица в тази борба в живота са хората в различните сфери на строителството на новия живот. Тези именно процеси и тези герои на живота трябва да бъдат дълбоко опознати, за да станат драматично действие и герои на литературата.

Диапазонът на художествените сюжети и драматичните решения е необятен, както са необятни жизнените ситуации — като се започне от светлия безметежен лирически възторг, от тържеството на новото и красивото в нашия живот и се свърши с трагичното драматично разрешение на един конфликт, който е претърпял поражение в борбата със старото и консервативното. Когато писателят отстоява позициите на новото и прогресивното, когато неговата идейна платформа са комунистическите позиции, линията на партията, тогава конкретната драматична и трагична ситуация получава верен исторически фон, насища се с правдив идеен патос, които правят и от трагическото произведение оптимистична творба.

Това трябва да имат пред вид някои автори, които са в плен и на твърде облекчени представи за социалистическия оптимизъм и за начините за разрешаване на драматичните конфликти в епически и драматически произведения. Нима са малко съвременните пиеси, в които сложно очерталите се в началото на действието конфликти се решават наивно и удивително леко, например чрез простата намеса на някой другар от по-горна инстанция или чрез решение на бюрото на първичната партийна организация. Такива решения, на които читателят и зрителите не вярват, са в разрез със сложните и трудни обстоятелства в живота.

Не по-малко фалшива е и тенденцията да се пренебрегват историческата перспектива, големите, благородни цели, към които се движим. Такова потъване в малката правда на живота поставя под съмнение правилността на общото ни движение към великата цел.

Наред с проблема за конфликта изпъква и въпросът за богатата духовна същност на съвременника, за въвеждането в литературата на героя, носител на нашите идеали.

Известно е, че измененията в сферата на психиката се извършват значително по-бавно, отколкото в сферата на материалния живот. Но макар и в по-бавни темпове, те настъпват неотменимо, по силата на сложните социалистически закономерности.

Марксистическата теория измени мисленето на милиони хора; участието в обществения живот повиши тяхното чувство за гражданска отговорност, новите социални отношения станаха предпоставка за дълбоки промени в морала, за утвърждаване на комунистическата етика като общовалиден нравствен кодекс на колектива.

Естествено отживелиците на старото мислене, рецидивите на егоизма и индивидуализма, на користта и карьеризма все още се проявяват в едни или други превъплъщения в нашето всекидневие и борбата с тях рецидиви не ще бъде лека. Но ако ги изследваме само за да подхранваме скептицизма си, ако, втрещени в тях, оставаме слепи за новото и прекрасното в душевността на нашите хора, ние няма да подпомогнем нравственото развитие на нашето общество. Борбата срещу формираната с течение на векове еснафска и егоистична психика не може да се води само в негативен план. Тя ще се реализира успешно, ако използваме като надеждни опорни точки положителното, новото, което съществува около нас и в самите нас.

Някои избягват да говорят за положителния герой, като забравят, че положителният герой в литературата на всяко едно общество, по един или друг начин синтезира естетическия идеал на това общество, че той подпомага да се решават големи човешки проблеми през определено историческо време. И в това отношение ние стоим и трябва да стоим високо над литературата на капиталистическото общество.

Неслучайно в днешната буржоазна литература активният герой представлява в най-добрия случай един скран с обществото и с живота индивид, отрицащ законите и морала на средата си, но неспособен да намери изход от противоречията, както например героите на Селинджър.

Литературата, разбира се, не представлява никакъв практически наръчник по житейска мъдрост, но ако тя не може да научи хората как да живеят, тогава каква е нейната обществена функция? Неслучайно още Чернишевски бе определил изкуството като „учебник на живота“.

Буржоазната литература от зараждането си до днес е съставена също от „учебници на живота“. В миналото това бяха учебници за търсене и постигане на личното щастие. В класическия период на реализма буржоазният роман почти винаги беше романът на една човешка кариера.

Независимо дали тази кариера завършваше с катастрофа, както в „Червено и черно“ на Стендал, или се увенчаваше с някакъв съмнителен успех като в „Бел ами“ на Мопасан, творбата при всички случаи кореспондираше с личния проблем на читателя, с вечния проблем за щастieto.

Днес, когато всички илюзии за успех в капиталистическия свят отдавна са амортизирани и изчерпани, буржоазната литература стига до едно безпоощадо в песимизма си решение на тоя проблем: „Щастие няма.“ „Щастieto е мит.“ Почти цялата критично-реалистична съвременна литература на Запад, от Фокнър до Мери Маккарти е литература на разочарованието и отрицанието, на безплодния бунт или на горчивото примирение. Но и тая литература, която все пак носи в себе си носталгията по загубените надежди за красота и човешко щастие, все повече се измества в наши дни от мътния поток на една типична за ерата на консумационното общество книжнина. Това са съвременните буржоазни „учебници за живота“, третиращи живота като вегетация, като микрия, като паразитизъм, прокламиращи: „живей ден за ден“, „просъществуй някак си“, „наслаждавай се на туй, което ти е достъпно, и не искай нищо повече“. Това е литература, в която „невъзможното щастие“ е заменено с жалките си сурогати — сексуалната страст, разгула на пороците, илюзорната забрава в миражите на наркотика, проповядвана от цяла плеяда млади американски автори. Наръчници на покварата, на деградацията, на ликвидацията

на индивида като човешка същност.

Съвсем други са задачите на нашата литература. Може направо да кажем, че това са задачи новаторски, че те издават нейното превъзходство. Защото тя цели да създаде истински съвременни ученици на живота. Тук обаче е необходима една ясна и критична самооценка.

Без да отричаме наличието на редица сполучливи опити, без да подценяваме постигнатото, ние трябва открито да признаем, че нашата литература все още е в дълг — тя не е създала достатъчно такива герои, каквито създава животът, герои, чиито имена да добият смисъла на нарицателни, герои-любимци на нашата младеж, възплачващи в себе си цялата хуманистична същност и целия оптимизъм на нашето ново общество.

Така ние стигаме до първоосновния тематичен проблем на днешния литературен процес — проблема за отразяване на сегашния ден на нашата родина, проблема за социалистическата съвременност, видяна и в нейната конфликтност и диалектичност, и в нейната движеща сила в лицето на съвременния положителен герой. Трябва да признаем, че въпреки сполуките този проблем не е получил все още пълното си задоволително решение. Казва се, че не темите на конюнктурата, а вечните теми били единствена основа за трайното изкуство. Не е трудно да се види обаче, че зрещата от истина или полуистина, които съществуват в някои такива уговорки, се възприемат и разглеждат изолирано и се раздуват до степен да се превърнат в голяма неистина.

Привържениците на т. нар. дистанция например спекулират с някои нейни действителни предимства, но премълчават неоченимите предимства, които съществуват при близкото разстояние, при непосредствения допир с реалността. Все още спорим по тези въпроси, а забравяме, че Шолохов написа „Тихият Дон“, но създаде и „Разораната целина“, че Толстой написа освен „Война и мир“ и „Ана Каренина“ и че почти цялото творчество на Балзак, на Стендал, на Мопасан е възникнало върху темата на съвременността и че голямата литература на всяка една епоха е създадена не от историците на тая епоха, а от нейните съвременници. А не е ли така и с нашата класика?

Приоритетът на съвременната тема е особено важен в наши дни, защото стават епохални изменения, обуславящи целия по-нататъшен ход на човешката история. Това, което се извършва около нас, никога по-рано не е ставало и никога вече няма да се повтори. Този велик отрязък от време е наша територия, само ние имаме голямата привилегия да сме негови очевидци и участници. Ако ние не отразим днешното, никой вече няма да може да го отрази с авторитета на непосредствен свидетел. То ще остане без художествени летописци, празна страница, бяло поле в историята на народа ни. Загубата ще се равнява на творческа катастрофа, защото ще проиграем единственото достойние, което ни е предлагало възможността да бъдем новатори, сиреч творци на ново, епохално по значението си изкуство.

Едва ли е нужно да припомняме грандиозните изменения, настъпили в живота ни, новата човешка душевност на нашия съвременник. Крупните завоевания, големите човешки дела от години вече ни се виждат като нещо съвсем банално — всяка седмица четем съобщения за възникване на ново предприятие, за приключване на нов строеж, за постигане на ново откритие. Самият факт, че необикновеното за нас отдавна е станало обикновено, говори за изключителната творческа наситеност на времето ни. Но зад всяко завоевание се крият хора с огромно напрежение, воля, творческа страст и дързост, конфликти, геронка. И ако някой недосъглежда дълбоките конфликти, той би следвало да се оплаква по-скоро от слабо зрение, защото тъкмо нашата съвременна действителност е здрава основа за големи творби.

Писателят, който не фотографира, а дешифрира в дълбочина жизнените процеси, ясно ще прозре и ще разкрие неотмения триумф на нашия героизъм. Тъкмо в тоя смисъл звучат и известните думи на др. Тодор Живков за „голямата и малката правда“. Тия думи са точен и изчерпателен отговор на въпроса за борбата между старото и новото.

Проблемите на социалистическото изграждане, изследвани като проблеми на човешкия характер, намират своята реализация в един нов тип човек. И днес, както и всякога в миналото, възловият момент на художественото творчество си остава раждането на човека. А нашата епоха е изцяло изпълнена с това съдържание, тя е по-богата психологически от епохата на прехода от средновековието към буржоазната ера.

Литературата за нас е човекознание. Но без да си служат непременно с тая формула, така гледат на литературата и хиляди буржоазни писатели. Човекознанието може да бъде от най-различно естество и да се извършва в най-различни посоки, доколкото проблематиката в света на човешката личност отразява в миниатюра цялата огромна и сложна проблематика на големия свят. Следователно въпросът е какъв ще бъде основният обект на нашето „човекознание“ — дали примерно страстите и инстинктите, тъмните пространства на несъзнателното, кошмарните дебри на патологичното, спареното тясно пространство на себичните пориви и пр. или, да речем, стремежът към съзидание, работа в името на общото благо, грижите, амбициите, дейността на човека-творец, т. е. всичко онова, в което виждаме раждането на новия човек на нашето общество. Ето това е нашата тема. Голямата тема. За всеки политически грамотен човек е ясно, че именно това е по същество и задачата, която партията днес поставя пред нас.

„Главен момент на тази линия — както неведнъж е изтъквал др. Тодор Живков — е да се укрепват връзките на творците с народа, да се насочват творците към изучаването и опознаването на живота, към правдивото и високохудожествено отразяване на богатството и многообразието на социалистическата действителност, към възпитанието на новия човек — труженик на социализма и комунизма.

Пълната преданост на цялата наша писателска общественост към тая линия е общоизвестен факт. Но нашата партия не се нуждае от декларация на солидарност, а от творческо възлещаване на линията в живи дела. „Основното — казва др. Живков — е творческите работници решително да се насочат към разработване на съвременните проблеми, към създаване на значими творби на съвременни теми... Практиката показва как живо вълнуват читателите произведенията, адресирани към днешния и утрешния ден на социалистическата ни родина, произведенията, които разпознават новите черти в променящата се душевност на народа и в неповторими образи, с високохудожествено обобщение разкриват неговата съдба. В острия недостиг на тия така нужни творби е и слабото място на нашата литература и изкуство.“

Десетият конгрес на Българската комунистическа партия начерта грандиозната програма за по-нататъшните преобразования в процеса на изграждане на развитото социалистическо общество. Зад всеки пасаж на тая програма се крие анализиран и обобщен огромен жизнен материал. Тук е синтезирана цялата многостранна проблематика на нашата действителност за цял един исторически период, разкрити ни са нейните основни тенденции, очертани са главните насоки за по-нататъшното ѝ развитие. Именно затова тая програма е и настояща книга за нашите творци.

Но това, че програмата е изградена върху дълбоко и всестранно познаване на живота, съвсем не ни освобождава от задължението сами пряко и непосредствено да опознаваме явленията, процесите и човешките характери на

нашата съвременност. Теоретическата осведоменост по проблемите на съвременността е твърде важна, но ако собствените ни жизнени наблюдения са бедни или повърхностни, ние дори при най-напрегната работа на въображението едва ли ще създадем нещо повече от образна илюстрация на един или друг тезис.

Лозунгът „Повече между народа, по-близо до живота“ се превръща в творческа съдба за всеки един от нас. Разбира се, връзката с живота е многостранна. Тя не се състои само в престояването между хората, а и в умението да се наблюдава, да се вниква надълбоко. Все пак тук му е мястото да споменем имената на някои писатели, които години наред всеотдайно работят в провинцията в най-близки връзки с живота и народа: Петър Славински, Славчо Чернишев, Атанас Смирнов, Иван Мирчев, Върбан Стаматов, Коста Странджев, Иван Николов, Константин Колев, Янко Димов, Петър Алипиев, Христо Фотев, Кольо Севов, Антон Михайлов и други. Техният пример е достоен за подражание, особено като се имат пред вид новите изисквания на времето.

Правилното решаване на разгледаните дотук въпроси зависят до голяма степен и от участието на нашата критическа мисъл в общонационалния творчески процес. Нейната функция се изменя с развой на живота. Формулировката на др. Тодор Живков, дадена в речта му на XVI комсомолска конференция на софийската организация, за критиката като форма на партийно ръководство на литературата представлява етапен момент за критическата дейност. Тази постановка отрази продължителния и сложен опит на партията в ръководството на българската литература. От една страна, тя държи сметка за преодоляния период на чисто декретивната критика, критиката рупор само на ръководните идеи. От друга страна, тя предвардва критиката от идеологизация, слага акцента върху нейния идеологически характер, обозначава истинското ѝ място в системата на ръководството на съвременния литературен процес. За разговорите върху състоянието на критиката имаше много сериозни основания. Тя въпреки някои несъмнени постижения не бе напълно на своя важен пост като духовен щит срещу отстъпленията от големите идейни и художествено-естетически изисквания.

Известни са крайностите, до които дойдоха някои млади критици предимно със субективно-импресионистичния характер на своята литературно-критическа работа, както и обратното — обективистичното „структурално“ разглеждане на литературната творба сама за себе си. Всичко това водеше към известно подценяване на класово-партийния подход при анализа на литературния процес, към отделяне на естетическия от идейния анализ на творбата, към пренебрегване на някои от основните традиции на нашата бореща се за обществен напредък литературна критика.

Ето защо партията постави своите изисквания към нашата съвременна критика, свързани не само със слабостите ѝ, но и с бързото развитие на нашия съвременен живот. Тези основни изисквания са съсредоточени към осмислянето и подпомагането ръководството на литературния процес по такъв начин, че художественото творчество „да се превърне в един от решаващите фактори в изграждането на човешката личност“.

И днес нашата критика по-добре намира своето място в литературния процес. Появиха се редица обобщаващи трудове върху развой на нашата литература в миналото и днес, панорамни изследвания за историческия ѝ опит. Цял нов отряд критици бяха ангажирани в оценка на миналото и настоящето на българската литература. Критиката влезе по-активно в идеологическата борба. Днес нашите критици пристъпват с по-адекватна, съответна мярка към българския писател и проблематиката на литературното развитие, при все че самата писателска среда още узрява за едно правилно разбиране спецификата и трудностите на критическата работа.

Независимо от безспорните успехи, от обогатяването на критическия фронт по методология, средства, жанрове, индивидуалности и т. н. ние напълно споделяме партийната тревога, изразена през 1969 г. от др. Тодор Живков, за състоянието и проблемите на критиката. Преди всичко в тази област се допуска все още непростим дилетантизъм, на това поприще се проявяват и редица случайни хора, неспособни да прилагат класово-партийния критерий за оценка на литературните факти, критерия на действителността и живота като основни материалистически критерии за оценка на изкуството, а често и хора без всякакъв критерий и проникновеност освен голото литературно честолюбие. Въпросът за класово-партийния критерий при оценката на литературната продукция е основен въпрос, той е свързан изобщо с въпроса за критериите на нашата марксистко-ленинска критика. Това е въпрос на известна йерархия на ценностите в нашата култура и литература. За да има верен критерий критикът, той трябва да се уповава на трайните ценности в националната култура, да е извлякъл уроци от нейния развой.

А с какво се сблъскаме много често? Не се познават и не се изследват цели периоди от нашето културно развитие, за ред критици, особено измежду младите, цели етапи от нашата литература са бели полета. Слабо е изучен развойт на идеите в българската литература. От съвременно марксистическо гледище не е проследен големият опит на някои от първенците на литературата ни. Нашата съвременна критика напразно понякога се откъсва от богатите наблюдения на марксистически критици като Димитър Благоев, Тодор Павлов и Георги Бакалов. Като оставим настрана критическия темперамент на Бакалов например, на който би могъл да завиди всеки критик, трябва да кажем, че особено актуални днес могат да бъдат усилията му за търсенето на социалния смисъл на литературата, неговите проучвания из историята на идеите в нашата литература. Говоря всичко това, защото тъкмо тази слабост на съвременната критика, този тесен поглед върху нашата история и традиция най-ярко се проявяват в съвременните оценки на литературната проблематика и произведения, проявяват се с липсата на стабилен критерий, на верен поглед върху ценностите, които се създават днес и които мечтаем да създадем утре.

Напомням за това и поради явната тенденция в буржоазната критика за идеологическо дезангажиране, което има своето влияние у нас. В нашата история литературно-критическото мислене е било неразделна, бих казал, предна част на общественото мислене изобщо, в самопознанието ни като народ, в социалните борби, в духовното ни развитие. Не само нямаме основания да се отказваме от тая традиция, но трябва да я задълбочаваме, да разширяваме социалния поглед върху нашата съвременна литература, да изследваме нейните идеи, патос, влияние в неразривна връзка с общественото движение и историческата съдба на нашия народ. Само такава творческа програма за работа в критиката може плодотворно да преодолее и без това хилавите тенденции към формализъм в идеите и проблематиката на съвременната критика.

Настоящият доклад няма за задача да дава отчет за отделните сполуки в литературната критика, но необходимо е да се отбележи нещо важно: необходимото насочване на основното ядро литературни критици към проблемите на съвременността. Ние очакваме още много както от по-старото поколение критици, ако можем така да се изразим, като Георги Цанев, Петър Динеков, Пенчо Данчев, Стоян Каролев, Ефрем Каранфилов, Любомир Тенев, Георги Димитров-Гошкин, Петър Пондев, Емил Петров, Иван Руж, Борис Делчев, Веселин Йосифов, така и от по-младото поколение — Симеон Султанов, Васил Колевски, Николай Янков, Тончо Жечев, Здравко Петров, Боян Ничев, Чавдар Добрев, Георги Марков, Иван Цветков, Кръстьо Куюмджиев, Максим Наимович, Владимир Каракашев, Любен Георгиев, Иван Попиванов, Юлиян

Вучков, Елка Константинова и други. Очакваме и необходими за съвременността теоретически разработки от автори като Атанас Натов, Исак Паси, Георги Марков, Искра Панова, Никола Георгиев и други. Съвременната тема в литературата ни вече има история в нашето критическо съзнание. Задачата на критика е да разкаже и осмисли тази история. Немалко предстои да се направи и за изследване на народнопсихологическата основа на нашата литература, на нейните по-далечни предпоставки при залеза на едно минало и при възхода на днешния ден. Разбира се, този по-основен фонд от изследвания е необходим за правилното решаване на съвременните задачи, даже при оперативността на нашата критика в преобразователната дейност, в борбата срещу всичко архаично, несъвременно като мислене и като проблематика.

Както е известно, по редица обективни и субективни причини особено отрицателна роля през последните години започна да играе т. нар. „сив поток“ в литературата, онази посредствена литературна продукция, която затлачва истински хубавото в нашата литература, понижава вкуса на читателите и пречи на ценната художествена творба да упражнява своето въздействие. Задачата на литературната критика е да воюва безпощадно срещу посредствените в идейно-художествено отношение книги, да пресуши изворите на „сивия поток“. В това отношение нашата литературна критика все още не е разгънала своите сили при търсене на взаимната връзка и обусловеност между идейните и художествени слабости. Трябва да се обърне особено внимание на критиката и на т. нар. текстуално-визуални средства за масова информация, като печата, телевизията, естрадния текст и т. н., които влияят върху масовата култура на народа и имат връзка с литературата. Често пъти слабостите тук са поразителни, а не срещат никакъв отпор. Нужно е да се обърне сериозно внимание на професионалната подготовка на критиците. Те лесно забравят колко много знания са им необходими — социологични, из сферата на социалната психология, исторически, научно-естетически и т. н., за да изпълняват добре своята задача.

Трябва да добавим и необходимостта от решителна, безкомпромисна и умна борба срещу формите на идеологическата диверсия, която все повече разнообразява и диференцира своите методи тъкмо в сферата на литературата и литературната критика. Нашите литературни критици, естети и литературоведи несъмнено воюваха срещу диверсията, някои от тях особено талантиливо, като Богомил Райнов. Но нас ни предстоят нови и нови сражения с обща мобилизация на силите.